

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 27, Αρ. 1 (2006)

Αφιέρωμα: Συγκρουσιακή πολιτική, κοινωνικά κινήματα

Πολιτικές ταυτότητες: πώς λειτουργούν;

Charles Tilly, Sidney Tarrow

doi: [10.12681/hpsa.14672](https://doi.org/10.12681/hpsa.14672)

Copyright © 2017, Charles Tilly, Sidney Tarrow

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Tilly, C., & Tarrow, S. (2017). Πολιτικές ταυτότητες: πώς λειτουργούν;. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 27(1), 43–70. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14672>

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ: ΠΩΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ;

Charles Tilly - Sidney Tarrow*

Θεωρείται συχνά ότι όσοι υιοθετούν μια οπτική ταυτότητας στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων βρίσκονται σε αντιπαράθεση με δομές και δομιστικές προσεγγίσεις. Παραδόξως, όμως, τόσο οι προσεγγίσεις ταυτότητας όσο και οι δομιστικές μοιράζονται μια στατική αντίληψη του τρόπου με τον οποίο οι νέες πολιτικές ταυτότητες συγκροτούνται, σχετίζονται με άλλες υφιστάμενες και αλληλεπιδρούν με πολιτικά καθεστώτα και ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες. Το κείμενο που ακολουθεί εστιάζεται στη διαδικασία σύλληψης πολιτικών υποκειμένων. Βασιζόμενο σε τρία ιστορικά και σύγχρονα συγκρουσιακά επεισόδια, διερευνά τρία συναφή ερωτήματα: (1) πώς συγκροτούνται, πώς μεταβάλλονται και πώς εξαφανίζονται τα πολιτικά υποκείμενα; (2) πώς αποκτούν και πώς μεταβάλλουν τις συλλογικές τους ταυτότητες; και (3) πώς αλληλεπιδρούν με άλλα πολιτικά υποκείμενα, συμπεριλαμβανομένων των αρχών. Για να απαντήσουμε, διαφοροποιούμε μεταξύ διαλεπώντων υποκειμένων, θεσμοθετημένων συμφερόντων και ομάδων ακτιβιστών. Στη συνέχεια συσχετίζουμε τη διαδικασία συγκρότησης ταυτοτήτων με τη «δομή των ευκαιριών», αυτή την κλασική δομιστική κατασκευή. Καταλήγουμε εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ ταυτοτήτων και διαχωριστικών ορίων, υποστηρίζοντας πως η εμπρόθετη εργασία συγκρότησης ταυτοτήτων είναι εξαιρετικής σημασίας σε αυτό που αποκαλούμε «σύνθετα συστήματα».

Την ώρα που ο νεαρός φοιτητής θεολογίας Thomas Clarkson παραλάμβανε το βραβείο που είχε κερδίσει το κείμενό του για τη δουλοκτησία, σε διαγωνισμό λατινικών στο Κέιμπριτζ το 1785, ούτε εκείνος ούτε και το κοινό του μπορούσαν να φανταστούν την επίδραση που το κείμενο αυτό επρόκειτο να

* Ο Charles Tilly είναι Joseph L. Battenwieser Professor of Social Science στο Πανεπιστήμιο Columbia, και ο Sidney Tarrow Maxwell M. Upson Professor of Government και καθηγητής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Cornell.

Τμήματα του άρθρου αυτού που γράφτηκε για την *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* προέρχονται από επεξεργασία υλικού στον υπό έκδοση (εντός του 2006) τόμο: *Contentious Politics*, Paradigm Press, Boulder, CO.

έχει για τον θεσμό της δουλοκτησίας στη Βρετανική Αυτοκρατορία. Καθ' οδόν προς το Λονδίνο, σε αναζήτηση μιας καριέρας προτεστάντη πάστορα, ο Clarkson αναλογίστηκε πως, αν τα δεινά που οι έρευνές του για τη δουλοκτησία αποκάλυπταν ήταν πραγματικά, τότε «ήταν καιρός κάποιος να φροντίσει ώστε η φρίκη αυτή να σταματήσει» (Hochschild, 2005, σ. 89). Αυτός ο κάποιος έμελλε να είναι ο ίδιος ο Clarkson. Έναν χρόνο σχεδόν μετά το ξεκίνημα της εκστρατείας του, «οι Βρετανοί αντιμάχονταν τη δουλοκτησία στους συζητητικούς ομίλους του Λονδίνου, στις επαρχιακές παμπ και γύρω απ' το βραδινό τραπέζι σ' ολόκληρη την επικράτεια» (Hochschild, 2005, σ. 213).

Όμως, στη Βρετανία του 18ου αιώνα δεν υπήρχε παράδοση που να επιτρέπει στον Clarkson να αυτοπροσδιοριστεί ως «ακτιβιστής κατά της δουλοκτησίας». Μαζί με μια μικρή ομάδα υποστηρικτών, στρατολογημένη κατά κύριο λόγο από τη μειοψηφία των προτεσταντικών θρησκευτικών ομάδων, ήταν υποχρεωμένος να την κατασκευάσει ο ίδιος. Έγραψε χιλιάδες γράμματα, οργάνωσε εκστρατείες υπογραφών, μοϊκοτάζ κατά της ζάχαρης που παραγόταν με εργασία δούλων και βοήθησε στην ανάδυση του πρώτου επιτυχούς διεθνικού κινήματος. Το κίνημα αυτό εν τέλει ανέκοψε τον φαύλο κύκλο της βίας του δουλεμπορίου και οδήγησε στην κατάργηση της δουλοκτησίας στις δυο ακτές του Ατλαντικού. Έδωσε μάλιστα τη δυνατότητα στους άγγλους μεταρρυθμιστές να επικαλούνται ηθική ανωτερότητα απέναντι στις πρόσφατα απελευθερωμένες, αλλά ακόμη δουλοκτητικές, Ηνωμένες Πολιτείες. Το αντιδουλοκτητικό κίνημα πέρασε από πολλές φάσεις, μπήκε σε ύφεση στους χαλεπούς καιρούς των Ναπολεόντειων πολέμων και απαίτησε έναν αιματηρό εμφύλιο προκειμένου να τερματίσει τη δουλοκτησία στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όμως, σε συνδυασμό με τον θρησκευτικό ευαγγελισμό, την πολιτική χειραφέτηση των καθολικών και την κοινοβουλευτική μεταρρύθμιση, διαμόρφωσε το υπόδειγμα της σύγχρονης κινηματικής οργάνωσης στη Βρετανία του 18ου αιώνα.

1. Η ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΗ ΔΟΥΛΟΚΤΗΣΙΑ ΩΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Το κίνημα κατά της δουλοκτησίας επιδέχεται πολλές αφηγήσεις. Θα μπορούσαμε να το προσεγγίσουμε ως ιστορία ηθικών διδαγμάτων –του πόσα πολλά μπορεί να πετύχει η αποφασιστικότητα ακόμη και σε αντίξοες συνθήκες– ως υλοποίηση πεφωτισμένων αρχών και αξιών– ως έκφραση θρησκευτικού ζήλου ή, ακόμη, ως πτυχή της προσπάθειας των άγγλων καπιταλιστών

να προωθήσουν το ελεύθερο εμπόριο και την εργασία. Θα μπορούσαμε να το εκλάβουμε ως πρόδρομο παράδειγμα διεθνικού κινήματος, φαινόμενο μεγάλης σπουδαιότητας στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης που διανύουμε. Διαφορετικοί παρατηρητές των δράσεων που το κίνημα ανέπτυξε στην Ευρώπη και την Αμερική προέβησαν σε όλες αυτές τις αφηγήσεις και σε άλλες ακόμη. Εμείς θα το προσεγγίσουμε ως περίπτωση συγκρότησης ταυτότητας.

Ας εξηγήσουμε όμως: όταν ξεκίνησε η αγγλική αντιδουλοκτητική κινποποίηση, στα τέλη του 18ου αιώνα, ήταν δύσκολο για τους απλούς ανθρώπους να κινποποιηθούν και να διατυπώσουν αιτήματα εν ονόματι συλλογικότητων άλλων από αυτές που οι αρχές είχαν ήδη πιστοποιήσει: υφιστάμενες θρησκευτικές αδελφότητες, ενοριακά συμβούλια, εργατικές συντεχνίες και άλλα παρεμφερή. Δεν ήταν, λ.χ., δυνατόν να συνασπιστούν ως «ευαισθητοποιημένοι πολίτες» ή «πολίτες εναντίον της δουλοκτησίας». Είναι βέβαια γεγονός ότι στα κλιμάκια των ελίτ, μέσα και γύρω από το κοινοβούλιο, υπήρχαν ομάδες που κατά καιρούς οργανώνονταν και κινποποιούνταν στο πλαίσιο εκστρατειών, όπως εκείνη του Wilkes υπέρ της αμερικανικής ανεξαρτησίας. Όμως, το ειδικό, εντόπιο, άμεσο και ποδηγετούμενο διεκδικητικό ρεπερτόριο του 18ου αιώνα εδράζονταν σε ταυτότητες διαλειπόντων υποκειμένων.

Για τα επόμενα πενήντα χρόνια οι υποστηρικτές της αντιδουλοκτητικής ιδέας εργάστηκαν σκληρά στον τομέα της συγκρότησης ταυτοτήτων. Στην Αγγλία υπέγραψαν προσφυγές και οργάνωσαν μπουϊκοτάζ, διαδήλωσαν κατά των βάνουσων μέσων με τα οποία οι γαιοκτήμονες επέβαλλαν υπακοή και πίεσαν τις αρχές της ποντοπόρου χώρας να χρησιμοποιήσουν το ναυτικό για να ανακόψουν το δουλεμπόριο. Στην Αμερική εισηγήθηκαν προτάσεις και νομοσχέδια στη Βουλή των Αντιπροσώπων, εκφώνησαν φλογερά αντιδουλοκτητικά κηρύγματα, διεξήγαγαν εκλογικές μάχες κάτω από πολλές και διάφορες σημαίες, προσδιόρισαν «ελεύθερες πολιτείες» για να αποκλείσουν τους δουλοκτήτες. Προκειμένου να πείσουν τους συμπατριώτες τους για τα κακά της δουλείας χρησιμοποίησαν λογοτεχνικά κείμενα όπως την *Καλύβα του μπαρμπα-Θωμά*. Δεν το γνώριζαν, όμως αυτό που έκαναν ήταν, ακριβώς, εργασία συγκρότησης ταυτοτήτων.

Η λέξη «ταυτότητα» περιλαμβάνει σημασίες που εκτείνονται από τα απολύτως μύχια στα αρκούντως εξώτερα. Στον ενδόμυχο πυρήνα υπάρχει η αίσθηση που ο καθένας έχει για τον εαυτό του ως κάτι μοναδικό, πολύπλοκο και μυστικό, απολύτως γνωστό σε κανέναν. Στην εξώτερη πλευρά υπάρχει η ταυτότητα που εγγράφεται σε τράπεζες δεδομένων και υπόκειται σε κινδύ-

νους υποκλοπής –όπου κάποιος άγνωστος δεν χρειάζεται παρά ένα όνομα και έναν αριθμό τηλεφώνου για να σε κατατάξει. Οι ταυτότητες που απασχολούν τη συγκρουσιακή πολιτική βρίσκονται, ως επί το πλείστον, κάπου ανάμεσα στα δύο αυτά άκρα. Νοηματοδοτούν και εδράζονται στις σχέσεις που το υποκείμενο συνάπτει με τους άλλους. Οι πολιτικές ταυτότητες περιλαμβάνουν οροθεσίες, σχέσεις διαμέσου των ορίων, σχέσεις στο εσωτερικό του «εμείς» και του «αυτοί», συν τις συσσωρευμένες σημασίες που αποδίδονται σε όρια και σχέσεις.

Πολλοί μελετητές εκλαμβάνουν τις διάφορες επικλήσεις ταυτότητας πρωτίστως ως μορφές ατομικής έκφρασης (αν όχι αυτοϊκανοποίησης): αυτό που οι άνθρωποι κάνουν όταν είναι υπερβολικά βολεμένοι, βρίσκονται σε υπερβολική σύγχυση ή αισθάνονται υπερβολικά απελπισμένοι για να αναμιχθούν σοβαρά στην πολιτική. Άλλοι πάλι προσλαμβάνουν τις συλλογικές ταυτότητες ως ιδιαιτερότητες: «Το πιο κρίσιμο κοινό γνώρισμα των μελών της ανθρώπινης φυλής», έγραψε ο Michael Walzer, «είναι η *ιδιαιτερότητα* [particularism]» (1992, σ. 171). Εμείς από την πλευρά μας πιστεύουμε, μαζί με τη Dominique Schnapper και άλλους, πως οι «συλλογικές ταυτίσεις συγκροτούνται πάντοτε ως εναντίωση προς άλλους» (1994, σ. 182). Η σύνδεση αυτή των ταυτοτήτων με τα όριά τους τις καθιστά κάτι παραπάνω από ένα γνώρισμα απόμων ή ομάδων: τις κάνει *σχεσιακές*. Οι ταυτότητες διαμορφώνονται σε σχέση με σημαντικούς εσωτερικούς «άλλους», με αντιπάλους στην άλλη πλευρά των κατασκευασμένων ορίων και με τις πολιτικές ευκαιρίες και απειλές που ενέχουν τα καθεστώτα εντός των οποίων συγκροτούνται και αναπαράγονται.

Η σχεσιακή οικοδόμηση ταυτοτήτων δεν είναι εύκολη υπόθεση. Συλλέγοντας υπογραφές για την υπεράσπιση τρίτων, οι άγγλοι αντιδουλοκτίτες εξόργιζαν τα μέλη του ισχυρού λόμπι της ζάχαρης. Έπρεπε να συγκροτήσουν την ταυτότητά τους ως «κοινότητες συνείδησης» (McCarthy - Zald, 1978). Οι Αμερικανοί ανέπτυξαν ταυτότητα στη βάση των αξιών της σκληρής αλλά ελεύθερης εργασίας –κάτι στο οποίο οι νότιοι απολογητές απάντησαν κατηγορώντας τους Βόρειους ως άξεστους και υλιστές. Τόσο στον Βορρά όσο και στον Νότο, αυτή η μετάθεση ταυτοτήτων κατόπριζε, στο πολιτισμικό και ψυχολογικό επίπεδο, το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των δύο περιοχών. Η ανάπτυξη συγκρουσιακών ταυτοτήτων αφορά τόσο εσωτερικούς (γνωστικούς) όσο και εξωτερικούς (σχεσιακούς) μηχανισμούς. Εν μέρει, αυτό εξηγεί και γιατί η οικοδόμησή τους είναι τόσο δύσκολη. Όμως ο βαθμός δυσκολίας διαφέρει, όπως δείχνει και το παράδειγμα που ακολουθεί.

2. ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΖΑΠΑΤΙΣΤΑΣ

Ας αφήσουμε όμως προς στιγμή τις προσπάθειες του Clarkson κι ας μεταφερθούμε πάνω από διακόσια χρόνια μπροστά, στη φτωχή μεξικάνικη επαρχία της Τσιάπας. Την πρωτοχρονιά του 1994, μια ως τότε άγνωστη ομάδα αιφνιδίασε τη χώρα εξαγγέλλοντας πρόγραμμα για την απελευθέρωση των αυτόχθονων πληθυσμών. Σε ελάχιστο διάστημα, άνθρωποι απ' όλον τον κόσμο άρχισαν να παρακολουθούν τις δράσεις του Στρατού Εθνικής Απελευθέρωσης των Ζαπατίστας (Ejército Zapatista de Liberación Nacional - EZLN). Έχοντας επικεφαλής έναν άνθρωπο που αυτοαποκαλούνταν υποδιοικητής Μάρκος, η ομάδα κατέλαβε το διοικητήριο στην πρωτεύουσα Σαν Κριστομπάλ και, από τον εξώστη του κτιρίου, απύθνηνε ζωνρό διάγγελμα προς τον μεξικάνικο λαό. Διακήρυτε πως ο τυραννισμένος λαός είχε υπομείνει αιώνες καταπίεσης και στερήσεων, όμως τελικά *HOY DECIMOS IBASTA!* –*σήμερα λέμε αρκετά!* Σε διάφορα σημεία της διακήρυξης οι συγγραφείς αυτοπροσδιορίζονταν με τους παρακάτω όρους:

- *προϊόν αγώνων μισής χιλιετίας*
- *φτωχοί άνθρωποι όπως κι εμείς*
- *άνθρωποι που τους χρησιμοποιούν ως τροφή για τα κανόνια*
- *κληρονόμοι των πραγματικών ιδρυτών του έθνους*
- *εκατομμύρια απόκληρων*
- *ο «λαός» όπως ορίζεται στο άρθρο 39 του μεξικανικού Συντάγματος*
- *ο Στρατός Εθνικής Απελευθέρωσης των Ζαπατίστας*
- *υπεύθυνοι και ελεύθεροι άνδρες και γυναίκες*
- *πατριώτες*

Αρνούνταν ότι ήταν «διακινητές ναρκωτικών ή ναρκο-αντάρτες, ληστές ή οποιοδήποτε άλλο χαρακτηρισμό ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν οι εχθροί μας». Διακήρυτταν ρητά την αντίθεσή τους

- *στη δικτατορία*
- *την πολιτική αστυνομία*
- *την κλίκα των προδοτών που αντιπροσωπεύουν τις πιο συντηρητικές και αντεθνικές ομάδες*
- *τον μεξικανικό ομοσπονδιακό στρατό*
- *το κόμμα στην εξουσία (PRI) με τον ανώτατο και παράτυπο ηγέτη, Carlos Salinas, ο οποίος είχε εγκατασταθεί στο ύπατο ομοσπονδιακό εκτελεστικό αξίωμα (ο Salinas ήταν την εποχή εκείνη Πρόεδρος του Μεξικού).*

Καλώντας σε επανάσταση στο όνομα των φτωχών, απόκληρων ιθαγενών

του Μεξικού, προέτρεπαν ταυτόχρονα «εμάς» σε εξέγερση εναντίον «αυτών».

Τέτοιου είδους επανάσταση δεν υλοποιήθηκε. Όμως οι Ζαπατίστας είχαν άμεση επίδραση στη μεξικανική πολιτική ζωή. Στην Τσιιάπας απέκρουσαν την επαπειλούμενη στρατιωτική καταστολή εξαναγκάζοντας την κυβέρνηση να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις για τα δικαιώματα των αγροτών στη γη. Σε εθνική κλίμακα, ξεκίνησαν μια πολύ ευρύτερη εκστρατεία για τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών γενικά. Την άνοιξη του 2001 οργάνωσαν μια πορεία γεμάτη παλμό και χρώμα από την Τσιιάπας –τη νοτιότερη μεξικανική επαρχία– προς την πρωτεύουσα της χώρας, την πόλη του Μεξικού. Η πορεία δημοσιοποίησε αιτήματα για εφαρμογή της τοπικής αυτονομίας η οποία είχε εν τω μεταξύ θεσπιστεί κάτω από την πίεση ιθαγενών οργανώσεων που υποστηρίζονταν από διεθνείς ακτιβιστές.

Οι Ζαπατίστας γρήγορα απέκτησαν εντυπωσιακή διεθνή φήμη και υποστήριξη. Διαδικτυακές ιστοσελίδες και λίστες ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που έσπασαν και λειτουργούσαν κυρίως ξένοι υποστηρικτές, μετέδιδαν τα μηνύματά τους σε όλα τα μήκη και πλάτη της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης. Οι σύνδεσμοι αυτοί έφεραν ακτιβιστές, οικονομικούς πόρους και ενθουσιώδεις δηλώσεις αλληλεγγύης στην Τσιιάπας από μέρη μακρινά, όπως η Δυτική Ευρώπη (Hellman, 1999). Πολλοί σχολιαστές ερμήνευσαν την κινητοποίηση των Ζαπατίστας ως αντίσταση στην πρόσφατα νομοθετημένη NAFTA (τη Βορειοαμερικανική Συμφωνία Ελευθέρου Εμπορίου), και την καλωσόρισαν ως μία ακόμη συνιστώσα των παγκόσμιων προσπαθειών ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Το 1996, στο πλαίσιο της «Πρώτης Διεθνούς Συνάντησης για την Προστασία της Ανθρωπότητας από τον Νεοφιλελευθερισμό», οι Ζαπατίστας προσέλκυαν χιλιάδες υποστηρικτές στη ζούγκλα της Τσιιάπας. Ένας παρατηρητής υποστήριξε ότι «το ενδιαφέρον και η έλξη που προκάλεσε το EZLN πέρα από τα εθνικά του σύνορα δεν έχουν όμοιό τους στη μετα-ψυχροπολεμική εποχή» (Olsen, 2005, σ. 12).

Οι ιθαγενείς του Μεξικού δεν έχουν ακόμη κατακτήσει την απελευθέρωση για την οποία οι Ζαπατίστας καλούσαν σε δράση το 1994. Συγκρινόμενοι όμως με τον Clarkson και τη μικρή του ομάδα ή τους αμερικανούς αντιδουλοκτίτες ακτιβιστές, κατάφεραν σε ελάχιστο διάστημα να περάσουν από τη σχεδόν απόλυτη αφάνεια σε μια πολιτικά σημαντική θέση. Έγιναν υπολογίσιμη δύναμη στην εθνική κοινότητα, ένα διεθνώς αναγνωρίσιμο υπόδειγμα πολιτικής κινητοποίησης και συχνοί παράγοντες σε συγκρουσιακές διαδράσεις. Συγκροτήθηκαν σε σημαντικό πολιτικό υποκείμενο σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Πώς γίνεται αυτό; Ας αποσυσκευάσουμε αυτό το μεγάλο ερώτημα σε τρία μικρότερα:

1. Πώς συγκροτούνται, μεταβάλλονται και εξαφανίζονται τα πολιτικά υποκείμενα;
2. Πώς αποκτούν και αλλάζουν τις συλλογικές τους ταυτότητες;
3. Πώς αλληλεπιδρούν με άλλα πολιτικά υποκείμενα, συμπεριλαμβανομένων και όσων κατέχουν εξουσία;

3. ΠΩΣ ΣΥΓΚΡΟΤΟΥΝΤΑΙ, ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΕΞΑΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

Λέγοντας *πολιτικά υποκείμενα* εννοούμε αναγνωρίσιμες ομάδες ανθρώπων που αναλαμβάνουν συλλογικές δράσεις οι οποίες εμπλέκουν, αμέσως ή έμμεσα, κυβερνήσεις ως πομπούς ή δέκτες αιτημάτων και διεκδικήσεων. Τα πολιτικά υποκείμενα περιλαμβάνουν κυβερνήσεις και κυβερνητικούς παράγοντες και υπηρεσίες, όπως προέδρους και αστυνομίες. Περιλαμβάνουν, όμως, και ευρύ φάσμα μη κυβερνητικών δρώντων, από ομάδες σε επίπεδο γειτονιάς μέχρι και παγκόσμιες οργανώσεις. Είναι πολιτικά υποκείμενα επειδή διατυπώνουν αιτήματα, γίνονται αποδέκτες αιτημάτων ή και τα δύο. Τα πολιτικά υποκείμενα διαρκώς συγκροτούνται, μεταβάλλονται και εξαφανίζονται. Πώς συμβαίνει αυτό;

Οι πιο γενικές απαντήσεις είναι αρκετά απλές. Τα πολιτικά υποκείμενα συγκροτούνται μέσα από κινητοποιήσεις, αυξάνοντας πόρους που είναι διαθέσιμοι για τη διεξαγωγή συλλογικών διεκδικήσεων· μεταβάλλονται μετέχοντας στις διεκδικήσεις· και εξαφανίζονται με το πέρασμα της κινητοποίησης, αποστρατευόμενοι. Οι πολυπλοκότητες αρχίζουν όταν αναρωτηθούμε πώς ακριβώς υλοποιούνται αυτές οι επιδράσεις της κινητοποίησης, της συμμετοχής και της αποστρατείας.

Οι Ζαπατίστας το πέτυχαν μέσα από έναν συνδυασμό πολιτικής διαμεσολάβησης και διάχυσης του πολιτικού τους μηνύματος. Η διαμεσολάβηση οδήγησε στη συγκρότηση ενός ετερόκλητου συνασπισμού που αποτελούνταν από κοινότητες ιθαγενών, θεολόγους ακτιβιστές, αριστερούς των πόλεων και αντάρτες, στο πλαίσιο ενός συντονισμένου και μεγάλης κλίμακας πολιτικού υποκειμένου, του EZLN. Η γλώσσα του, τα σύμβολά του και οι πρακτικές του διαδόθηκαν με μεγάλη ταχύτητα μεταξύ των αντιπάλων του υπάρχοντος πολιτικού καθεστώτος στο Μεξικό. Το νέο υποκείμενο, στη συνέχεια, συγκέ-

ντρωσε συμμάχους και αλλού στο Μεξικό για την επίτευξη ακόμη μεγαλύτερων κλιμάκων στην ανάληψη διεκδικητικών δράσεων. Από το 1994 και μετά, οι Ζαπατίστας συνδύασαν τη διαμεσολάβηση με τη διάχυση, δημιουργώντας εν τέλει έναν συνασπισμό διεκδικητών, υποστηρικτών και συμπαθούντων σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα απ' τη ζούγκλα της Τσιάπας (Tarrow, 2005, κεφ. 7).

Οι Ζαπατίστας ωφελήθηκαν επίσης από την *πιστοποίηση*. Πιστοποίηση έχουμε όταν μια εξωτερική αρχή δείχνει σημάδια ετοιμότητας να αναγνωρίσει και υποστηρίξει την υπόσταση και τα αιτήματα ενός πολιτικού υποκειμένου. Αν η αρχή αυτή έχει διεθνές κύρος και επιφάνεια, η πιστοποίηση που παρέχει τείνει να ερμηνευτεί ως πιθανότητα ότι στο μέλλον ενδέχεται να παρέμβει υπέρ των αιτημάτων του υποκειμένου. Η πιστοποίηση, λοιπόν, μεταβάλλει τόσο τη στρατηγική θέση του νέου υποκειμένου όσο και τη σχέση του με άλλα υποκείμενα τα οποία θα μπορούσαν να γίνουν δυνάστες, εχθροί ή σύμμαχοί του. (Η αντίστροφη διαδικασία της απο-πιστοποίησης αίρει την αναγνώριση και τις δεσμεύσεις για μελλοντική υποστήριξη, συχνά επαπειλώντας καταστολή.) Οι Ζαπατίστας αύξησαν την επιρροή τους στο εσωτερικό της χώρας χάρη στην πιστοποίηση εξωτερικών φορέων –των ΜΚΟ, του ξένου Τύπου, ακόμη και κάποιων κυβερνήσεων που φοβόντουσαν και απεύχονταν ένα πιθανό λουτρό αίματος– οι οποίοι μπορούσαν και πράγματι άσκησαν πίεση στο μεξικανικό κράτος να αναγνωρίσει και διαπραγματευθεί μαζί τους.

4. ΠΩΣ ΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΑΠΟΚΤΟΥΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΥΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

Η περιπέτεια των Ζαπατίστας αναδεικνύει τη σημασία μιας γενικής διαφοροποίησης μεταξύ υποκειμένων που συγκροτούνται εκτός συγκρουσιακών διεργασιών, εκείνων που αναδύονται μέσα από τις συγκρούσεις και εκείνων που ειδικεύονται στις δημόσιες πολιτικές. Νοικοκυριά, δίκτυα φίλων, επιχειρήσεις, σχολεία και πολλές άλλες οργανώσεις συγκροτούνται εκτός συγκρουσιακής πολιτικής, όμως κατά καιρούς εισέρχονται στους ρυθμούς της προβαίνοντας σε συλλογικές διεκδικήσεις· σε αυτό ακριβώς το σημείο γίνεται δρώντα πολιτικά υποκείμενα. Στην περίπτωση των Ζαπατίστας, κοινότητες των ιθαγενών υπήρχαν στην Τσιάπας πολύ πριν από το 1994· οι περισσότερες παρέμεναν ως επί το πλείστον εκτός πολιτικής, αποκλεισμένες από την ενεργό συμμετοχή λόγω γλώσσας και λόγω της επικυριαρχίας της *mestizo* πλειοψηφίας στην εθνική πολιτική ζωή. Ένα τμήμα τους εισήλθε στη συγκρουσιακή πολιτική συνάπτοντας συμμαχία με τον υποδιοικητή Μάρ-

κος. Κινητοποιήθηκαν θέτοντας στη διάθεση της συλλογικής διεκδίκησης πόρους της κοινότητας, όπως τροφή και άνδρες. Στο σημείο αυτό οι ιθαγενείς μετεξελίχθηκαν σε δρώντα πολιτικά υποκείμενα.

Άλλα πολιτικά υποκείμενα συγκροτούνται στο πλαίσιο της ίδιας της συγκρουσιακής ροής, ανάμεσα στα ζενίθ και τα ναδίρ της. Οι αμερικανοί αγρότες που εποίκισαν γαίες των «ελευθέρων πολιτειών» στη Δύση, δεν ήταν εξαρχής αντιδουλοκτίτες –το στοιχείο που τους μετέτρεψε σε «στρατιώτες της ελευθερίας» ήταν η απειλή που συνιστούσε για την παραγωγή τους η απλήρωτη εργασία των δούλων. Στην πορεία έγιναν μια σημαντική συνιστώσα του συνασπισμού που εξέλεξε τον Αβραάμ Λίνκολν στην προεδρία. Η ίδρυση του Απελευθερωτικού Στρατού των Ζαπατίστας από τον Μάρκος ήταν μια πολιτική πράξη –παράνομη σύμφωνα με τον μεξικανικό νόμο. Κανείς άλλος εκτός από το κράτος δεν έχει δικαίωμα να δημιουργεί αυτόνομο στρατό. Επιπλέον, άπαξ και οι Ζαπατίστας μπήκαν σε κίνηση, νέες ομάδες ξεπήδησαν αλλού για να τους μιμηθούν, να συμμαχήσουν μαζί τους ή να τους βοηθήσουν. Τα υποκείμενα αυτά συγκροτήθηκαν μέσα στην καρδιά της συγκρουσιακής διαδικασίας και κινητοποιήθηκαν απελευθερώνοντας πόρους για τη συλλογική διεκδίκηση αιτημάτων.

Το εάν ένα πολιτικό υποκείμενο συγκροτείται εντός ή εκτός της συγκρουσιακής πολιτικής δεν είναι διχοτομική επιλογή, αλλά ζήτημα βαθμού. Η ιδιοκτησία μιας παμπ, π.χ., δεν θυμίζει και πολύ συγκρουσιακή πολιτική, έστω και αν κατά καιρούς ξεσπούν καβγάδες ανάμεσα στους θαμώνες. Στις ΗΠΑ μια παμπ που σερβίρει αλκοολούχα ποτά χρειάζεται άδεια. Μερικές φορές ο μόνος τρόπος που κάποιος μπορεί να αποκτήσει την άδεια αυτή είναι μέσα από συγκρούσεις εναντίον ανταγωνιστών, γειτόνων ή ακτιβιστών κατά του αλκοόλ που προσπαθούν να αποτρέψουν την αδειοδότηση.

Επαγγελματικοί φορείς, όπως ο Αμερικανικός Ιατρικός Σύλλογος, κατέχουν μια επίσης ενδιάμεση θέση. Ενώ σε πρώτο χρόνο κύριο μέλημά τους είναι η καλύτερη επικοινωνία των μελών του επαγγέλματος, σχεδόν αναπόφευκτα αρχίζουν να εμπλέκονται σε μια πολιτική υπεράσπιση των επαγγελματικών τους συμφερόντων. Στην πορεία αλλάζουν χαρακτήρα, γινόμενοι φορείς και τακτικοί συμμετοχοί συγκρουσιακής πολιτικής.

Οι ακτιβιστές, από την άλλη, ειδικεύονται στη συγκρουσιακή πολιτική συμμετοχή. Ο William Lloyd Garrison δημιούργησε μια καλολαδωμένη διεκδικητική μηχανή στη Νέα Αγγλία με δικό της δημοσιογραφικό όργανο, τακτικές διαλέξεις και δημόσιες συγκεντρώσεις. Προτού ριχτεί στη ζούγκλα της Τοιάπας ως νεότευκτος υποδιοικητής Μάρκος, ο ηγέτης του EZLN είχε

ήδη διανύσει μια μακρά πορεία ως πολιτικός ακτιβιστής, κατά πάσα πιθανότητα πρώτα ως πανεπιστημιακός και στη συνέχεια ως στέλεχος πιο συμβατικών αριστερών οργανώσεων. Προτού υιοθετήσουν τους στόχους των Ζαπατίστας, πολλοί υποστηρικτές του δικτύου αλληλεγγύης τους ήταν παλιοί ακτιβιστές, στο Μεξικό ή αλλού.

Μπορούμε λοιπόν να καταγράψουμε ένα φάσμα δρώντων πολιτικών υποκειμένων, ανάλογα με το πόσο ειδικεύονται στη συγκρουσιακή πολιτική:

- *διαλείποντα υποκείμενα* που συγκροτούνται εκτός συγκρουσιακής πολιτικής, διατηρούν μεγάλο αριθμό δράσεων εκτός συγκρουσιακής πολιτικής και κάποτε εμπλέκονται σε πολιτική διεκδίκηση, π.χ. νοικοκυριά και σχολεία
- *θεομοθετημένα συμφέροντα* που αρχικά συγκροτούνται εκτός συγκρουσιακής πολιτικής, εξακολουθούν να έχουν σημαντικό όγκο δράσεων εκτός συγκρουσιακής πολιτικής, αλλά σταδιακά αναπτύσσουν συχνές και σημαντικές διεκδικητικές δράσεις, π.χ. επαγγελματικοί σύλλογοι και σωματεία βετεράνων
- *ομάδες ακτιβιστών* που συγκροτούνται στο εσωτερικό της συγκρουσιακής πολιτικής και υπάρχουν πρωτίστως ως διεκδικητικά πολιτικά υποκείμενα, π.χ., εργατικά συνδικάτα, πολιτικά κόμματα και κινηματικές οργανώσεις.

Οι κουάκεροι και οι μεθοδιστές που συνασπίστηκαν με τον Clarkson στην αντιδουλοκτητική εκστρατεία στη Βρετανία ήταν διαλείποντα υποκείμενα που είχαν συγκροτηθεί ανεξάρτητα από την αντιδουλοκτητική εκστρατεία, και μπήκαν στη συγκρουσιακή πολιτική μόνο τη στιγμή της κορύφωσής της. Το κοινοβουλευτικό λόμπι της ζάχαρης που αντιτάχθηκε στις προσπάθειες του Clarkson αρχικά στόχευε μόνο στη συμπίεση του κόστους παραγωγής ζάχαρης στην Καραϊβική, αλλά στη συνέχεια ενεπλάκη σε σημαντικές συγκρουσιακές δράσεις όταν το Κοινοβούλιο κατακλύστηκε από υπογραφές υπέρ της κατάργησης της δουλοκτησίας. Η επιτροπή Clarkson, τέλος, ήταν μια ομάδα ακτιβιστών που συγκροτήθηκε στο εσωτερικό της συγκρουσιακής πολιτικής, απέκτησε οργανωτική υποδομή και διατηρούσε δεσμούς με αντιδουλοκτητικές επιτροπές σε ολόκληρη τη χώρα.

Στο Μεξικό της δεκαετίας του 1990, οι κοινότητες των ιθαγενών, παρότι υπήρχαν επί αιώνες, σπάνια εμπλέκονταν στην πολιτική πέρα από το τοπικό επίπεδο. Ήταν διαλείποντα συγκρουσιακά υποκείμενα. Τα θεομοθετημένα συμφέροντα του αγροτικού Μεξικού περιλάμβαναν αγροτικούς συνεταιρισμούς και επιτροπές ελέγχου των υδάτων, συχνά υποχρεωμένες να συγκρούονται με άλλα πολιτικά συμφέροντα. Όμως οι Ζαπατίστας έκαναν μια φαντασμαγορικά άμεση είσοδο στην εθνική πολιτική κονίστρα με τη διακί-

ρυξη της πρωτοχρονιάς του 1994. Παρά την εγγενώς αντιπολιτευτική υφή τους, στο πλαίσιο της μεξικανικής συγκρουσιακής πολιτικής συμπεριφέρθηκαν ως ομάδα ακτιβιστών.

Μακροπρόθεσμα, κυβερνήσεις και καθεστώτα επηρεάζουν τη διαμόρφωση υποκειμένων σε ολόκληρο το πολιτικό φάσμα. Οι πολιτικές αλλαγές επηρεάζουν εξίσου τα διαλείποντα υποκείμενα, τα θεσμοθετημένα συμφέροντα και τις ομάδες ακτιβιστών, μεταβάλλοντας το περιβάλλον στον τομέα της οικονομίας και της ιδιοκτησίας, ευνοώντας διάφορες ομάδες και παρεμποδίζοντας ή επικουρώντας πολιτικά δικαιώματα όπως τις ελευθερίες του λόγου και του συνεταιρίζεσθαι. Όμως οι βραχυπρόθεσμες πολιτικές μεταβολές επηρεάζουν τα τρία είδη υποκειμένων με διαφορετικό τρόπο. Οι αιτίες της συγκρότησης, της αλλαγής και της εξαφάνισης των διαλειπόντων υποκειμένων εντοπίζονται κατά κύριο λόγο εκτός συγκρουσιακής πολιτικής και είναι αποτέλεσμα ευρύτερων οικονομικών και δημογραφικών αλλαγών. Η συγκρότηση, αλλαγή και εξαφάνιση συγκροτημένων συμφερόντων προκύπτει από την αλληλεπίδραση αφενός οικονομικών και δημογραφικών διαδικασιών και αφετέρου αλλαγών στα καθεστώτα και την ίδια τη συγκρουσιακή πολιτική. Οι αιτίες της συγκρότησης, της αλλαγής και της εξαφάνισης των ομάδων ακτιβιστών αποτελούν άμεση συνάρτηση διακυμάνσεων στα καθεστώτα και τη συγκρουσιακή πολιτική.

5. ΠΩΣ ΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΟΥΝ ΜΕ ΑΛΛΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ, ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

Μετά το πρωτοπόρο έργο του Melucci, κατά τη δεκαετία του 1980, οι μελετητές της συγκρουσιακής πολιτικής άρχισαν πλέον να παίρνουν σοβαρά υπόψη τους τις ταυτότητες, συχνά σε αντιπαράθεση με τις λεγόμενες «δομιστικές» προσεγγίσεις (Melucci, 1995· Billig, 1995). Κατά παράδοξο τρόπο, όμως, εξακολούθησαν να έχουν, όπως και οι δομιστές, μια κατά βάση στατική αντίληψη του πώς οι πολιτικές ταυτότητες συγκροτούνται, πώς σχετίζονται με ήδη υφιστάμενες και πώς αλληλεπιδρούν με άλλα σημαντικά υποκείμενα και πολιτικά καθεστώτα. Όπως έθεσε το ζήτημα η Ann Swindler (1995, σ. 37), ενθουσιώδης θιασώτης των πολιτισμικών προσεγγίσεων,

οι κουλτούρες των κοινωνικών κινημάτων διαμορφώνονται από τους θεσμούς τους οποίους αντιμετωπίζουν τα κινήματα. Διαφορετικοί τύποι καθεστώτων και διαφορετικές μορφές καταστολής δημιουργούν διαφορετι-

κά είδη κοινωνικών κινημάτων με διαφορετικές εσωτερικές κουλτούρες και τακτικές... Οι θεσμοί επηρεάζουν τη συγκρότηση των κινηματικών ταυτοτήτων και επιδιώξουν με πολλούς καίριους τρόπους.

Το παράθεμα της Swindler δεν είναι παρά ένας άλλος τρόπος για να πούμε ότι οι ταυτότητες σχετίζονται στενά με τις δομές των πολιτικών ευκαιριών.

Αναλογιστείτε τα συστατικά της δομής των πολιτικών ευκαιριών (ΔΠΕ): (1) τον βαθμό ύπαρξης ανεξάρτητων κέντρων εξουσίας εντός του καθεστώτος, (2) το πόσο ανοιχτό είναι το καθεστώς σε νέα υποκείμενα, (3) την αστάθεια υφιστάμενων πολιτικών συμμαχιών, (4) τη διαθεσιμότητα ισχυρών συμμάχων ή την ύπαρξη υποστήριξης προς τους διεκδικητές, (5) τον βαθμό στον οποίο το καθεστώς καταστέλλει ή διευκολύνει τις συλλογικές διεκδικήσεις και (6) σημαντικές αλλαγές στους τομείς 1-5. Αλλαγές στη ΔΠΕ επηρεάζουν τον βαθμό δυσκολίας μιας κινητοποίησης, το κόστος και τα οφέλη της συλλογικής διεκδίκησης, το εφικτό ή μη διαφόρων πολιτικών προγραμμάτων, τις συνέπειες διαφορετικών δράσεων στο πλαίσιο υφιστάμενων ρεπερτορίων, συνεπώς και της ελκυστικότητας διαφορετικών στρατηγικών συλλογικής δράσης (Tilly - Tarrow, 2006, κεφ. 3).

Αλλαγές στη ΔΠΕ επηρεάζουν τις ομάδες ακτιβιστών άμεσα και καίρια. Σημαντική, αλλά λιγότερο άμεσα, επίδραση ασκούν και στα θεσμοθετημένα συμφέροντα, ενώ επηρεάζουν επίσης τα διαλείποντα υποκείμενα (καθορίζοντας, π.χ., το πόσο εύκολο είναι να κινητοποιηθούν θρησκευτικές ή τοπικές ομάδες), αν και οι επιδράσεις αυτές εμφανίζονται κυρίως έμμεσα και στη μακρά διάρκεια. Ένα καθεστώς που αυξάνει απότομα την καταστολή μπορεί να στοχεύει σε θεσμοθετημένα συμφέροντα, όμως κατά κανόνα καταστέλλει σκληρότερα τους διεκδικητές και πολύ σπάνια επιφέρει σημαντικές βραχυπρόθεσμες μεταβολές στη ζωή νοικοκυριών, γειτονιών και άλλων παρόμοιων διαλειπόντων υποκειμένων. Η άνοδος, η πτώση και η μεταβολή στον χαρακτήρα των διεκδικητών, καθώς και η αποτελεσματικότητά τους στο να κινητοποιούν την υποστήριξη μελών, συμμάχων και της κοινωνικής τους βάσης είναι συνάρτηση της ΔΠΕ.

Για τον λόγο αυτόν τα πολιτικά υποκείμενα, ανεξαρτήτως της ειδικής μορφής τους, ξοδεύουν χρόνο και ενέργεια κάνοντας και άλλα πράγματα εκτός από συλλογικές διεκδικήσεις. Συγκεντρώνουν πόρους, καλλιεργούν την αλληλεγγύη, αντιμετωπίζουν τις εσωτερικές αντιπαραθέσεις, στρατολογούν υποστηρικτές, παρέχουν υπηρεσίες στα μέλη κ.ο.κ. σε ένα μεγάλο φάσμα υποστηρικτικών δράσεων. Ακόμη και οι ομάδες ακτιβιστών αφιερώνουν

μεγάλη προσπάθεια στην οικοδόμηση, διατήρηση και συντήρηση των οργανώσεών τους. Η συλλογική διεκδίκηση πάντα εξαντλεί τους υπάρχοντες πόρους βραχυπρόθεσμα, ακόμη κι όταν δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση νέων πόρων πιο μακροπρόθεσμα. Γι' αυτό και οι οργανωτές ισορροπούν μεταξύ δύο εξίσου αναγκαίων δραστηριοτήτων που μερικές φορές είναι αντιφατικές: από τη μία είναι η συλλογική διεκδίκηση· από την άλλη η ανάγκη οικοδόμησης της οργάνωσης και η πρόσβασή της στους πόρους που της είναι απαραίτητοι προκειμένου να επιβιώσει. Συχνά ξεσπούν συγκρούσεις στις γραμμές των ακτιβιστών πάνω σε αυτή ακριβώς την κατανομή εργασίας: μήπως οι ηγέτες μας ξοδεύουν πολύ χρόνο στην αναζήτηση χρηματικών πόρων για τους εαυτούς τους και πολύ λίγο για την προώθηση των συμφερόντων μας; Και το αντίθετο: μήπως έχουν καταστρέψει την οργάνωσή μας ξοδεύοντας όλη τους την ενέργεια στη διεκδίκηση και όχι αρκετή στη στρατολόγηση νέων μελών και την εξεύρεση οικονομικής υποστήριξης;

Αναγνωρίζοντας διαφορετικά είδη δρώντων υποκειμένων, είμαστε σε θέση να βάλουμε σε τάξη περιπελεγμένα συγκρουσιακά επεισόδια. Μπορούμε να διακρίνουμε την έλευση και αποχώρηση των υποκειμένων από το συγκρουσιακό πεδίο, να καταγράψουμε τους τρόπους με τους οποίους οι διεκδικήσεις τους μεταβάλλονται, να αναζητήσουμε συμμαχίες και αντιπαλότητες στο εσωτερικό τους και να ερευνήσουμε αν και κατά πόσον κινήθηκαν κατά μήκος του συνεχούς, από διαλείποντα υποκείμενα σε θεσμοθετημένα συμφέροντα, σε ακτιβιστικές ομάδες. Μπορούμε ακόμη να καταλάβουμε γιατί ομάδες που κάποια στιγμή φαίνονταν ασήμαντες, κάποια άλλη φαίνονται ακατανίκητες και σε κάποια τρίτη συρρικνώνονται σε μια χούφτα στελεχών: αλλαγές στη ΔΠΕ συχνά ξαναφέρνουν τα διαλείποντα υποκείμενα στις κανονικές τους ζωές, ανακόπουν τις δράσεις θεσμοθετημένων συμφερόντων και μετατρέπουν τους ακτιβιστές σε μικρές αλλά μαχητικές σέκτες. Θα εικονογραφήσουμε τα παραπάνω με ένα απλοποιημένο παράδειγμα από την εργασία του Mark Beissinger πάνω στον εθνικιστικό ακτιβισμό στην τώως Σοβιετική Ένωση.

6. ΕΘΝΟΤΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΠΟΣΥΝΤΙΘΕΜΕΝΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Μεταξύ 1987 και 1991 σε όλα τα μήκη και πλάτη της ΕΣΣΔ πολλές τοπικά οργανωμένες εθνότητες διατύπωσαν συλλογικά αιτήματα για αυτονομία ή ανεξαρτησία. Μέχρι το 1992, δεκαπέντε εξ αυτών είχαν επιτύχει να αποσχι-

στούν από την Ένωση και να αποκτήσουν διεθνή αναγνώριση ως ανεξάρτητα κράτη. Στο πλαίσιο της λεπτομερούς ανάλυσης διεκδικητικών επεισοδίων που επιχείρησε για να εξηγήσει τη διάλυση της ΕΣΣΔ, ο Beissinger κατέγραψε τη μηνιαία συχνότητα με την οποία μέλη διαφορετικών σοβιετικών εθνοτήτων προέβαιναν σε διαδηλώσεις (Beissinger, 2002, σ. 62). Για τους πιο ενεργούς, μήνες κορύφωσης υπήρξαν οι ακόλουθοι:

- Αρμένιοι: Μάιος 1998
- Εσθονοί: Νοέμβριος 1988
- Μολδαβοί: Φεβρουάριος 1989
- Ρώσοι: Ιανουάριος 1990
- Τάταροι της Κριμαίας: Απρίλιος 1990
- Ουκρανοί: Νοέμβριος 1990
- Λεττονοί: Δεκέμβριος 1990
- Λιθουανοί: Δεκέμβριος 1990
- Αζέροι: Δεκέμβριος 1990
- Γεωργιανοί: Σεπτέμβριος 1991

Η Σοβιετική Ένωση είχε συγκροτήσει και οροθετήσει αυτές τις κατηγορίες εντάσσοντάς τις παράλληλα στο εσωτερικό της διοικητικής της δομής –δίνοντας, π.χ., στην Ουκρανία και τη Λιθουανία την υπόσταση ιδιαίτερης διοικητικής μονάδας, και παραχωρώντας τους έναν βαθμό αυτονομίας σε θέματα γλώσσας και πολιτισμού. Το αποτέλεσμα ήταν να συγκροτηθούν ως θεσμοθετημένα συμφέροντα. Η εμφάνιση ομάδων που διατεινόταν ότι μιλούσαν στο όνομα των Ουκρανών, των Λιθουανών κ.ο.κ. ήταν απλή και αναμενόμενη. Διαδικασίες πολιτικής διαμεσολάβησης συνάρθρωσαν στη συνέχεια διαφορετικούς τομείς της κάθε εθνότητας σε παροδικά ενιαία πολιτικά υποκείμενα.

Στην αποσυντιθέμενη ΕΣΣΔ δρούσαν βέβαια και άλλα πολιτικά υποκείμενα: ο σοβιετικός ηγέτης Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, ο ρώσος ηγέτης (και μετέπειτα πρόεδρος) Μπόρις Γέλτσιν, αναδυόμενοι βιομηχανικοί μεγιστάνες, οι μυστικές υπηρεσίες και πολλοί άλλοι. Όμως το απλό χρονολόγιο του Beissinger διηγείται μια σημαντική ιστορία σχετικά με τη αλληλουχία των αποσχιστικών συμβάντων. Όντας στις παρυφές της Ένωσης και υποστηριζόμενοι από ισχυρούς γείτονες, οι Αρμένιοι και οι Εσθονοί έδρασαν πρώιμα και με επιτυχία, εξασφαλίζοντας γοργή εξωτερική υποστήριξη υπέρ του αιτήματός τους για ανεξαρτητοποίηση. Επακολούθησε έξαρση η οποία κορυφώθηκε στα τέλη του 1990. Όλοι οι διεκδικητές (εκτός από τους Τάταρους της Κριμαίας

που κατέληξαν να ενσωματωθούν στην Ουκρανία) πέτυχαν τελικά την ανεξαρτησία.

Αν παρατηρούσαμε πιο προσεκτικά, θα ήμασταν σε θέση να διακρίνουμε πολλά περισσότερα υποκείμενα και τις κρίσιμες μεταξύ τους σχέσεις και ανακατατάξεις. Στο εσωτερικό της Εσθονίας, για παράδειγμα, θα ανακαλύπταμε μια ομάδα Ρώσων που φοβούνταν και αντιστέκονταν στην εσθονική ανεξαρτησία. Θα βρίσκαμε ακόμη πολλαπλές συμμαχίες και ρήξεις. Ήδη από το 1987, πολύ πριν η Αρμενία ή το Αζερμπαϊτζάν αρχίσουν να προσεγγίζουν την ανεξαρτησία, Αρμένιοι και Αζέροι εμπλέκονταν σε αιματηρές συγκρούσεις γύρω από την αμφισβητούμενη περιοχή του Καραμπάχ, γεωγραφικά στο εσωτερικό του Αζερμπαϊτζάν, αλλά με έναν συντριπτικά μεγαλύτερο (κατά τα τρία τέταρτα) αρμενικό πληθυσμό (Essinger, 2002, σ. 64-69, 342-347, 375). Το 1992, η πρόσφατα ανεξαρτητοποιημένη Αρμενία εισέβαλε σε περιοχή μεταξύ των συνόρων της και του Καραμπάχ. Η εκχειρία του 1994 υπογράμμισε τη de facto κυριαρχία της Αρμενίας, χωρίς όμως διεθνή πιστοποίηση των αιτημάτων της.

7. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

Αν χρησιμοποιούσαμε έναν ακόμη μεγαλύτερο μεγεθυντικό φακό, ικανό να δείξει συγκρουσιακά επεισόδια στο ατομικό επίπεδο, θα διαπιστώναμε ότι χοντροκομμένες κατηγορίες όπως «Αρμένιος» και «Αζέρος» δεν αποδίδουν επαρκώς τον τρόπο με τον οποίο οι δρώντες αυτοπαρουσιάζονται και συνάπτουν σχέσεις. Ακόμη και στο Καραμπάχ, οι ακτιβιστές αρμενικής καταγωγής δεν παρουσιάζονταν απλώς ως Αρμένιοι, αλλά ως Αρμένιοι του Καραμπάχ. Για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε αυτή την πολυπλοκότητα χρειαζόμαστε μια καλύτερη κατανόηση των πολιτικών ταυτοτήτων και των διαχωριστικών ορίων πάνω στα οποία αυτά οικοδομούνται. Ο διαχωρισμός «εμείς-αυτοί» διαδραματίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στη συγκρουσιακή πολιτική. Τα ίδια τα όρια συνήθως διαμορφώνονται εκτός της συγκρουσιακής πολιτικής, και είναι αποτέλεσμα σύνθετων διαδικασιών που αποκαλούμε, εύλογα, «διαμόρφωση ορίων». Άπαξ και εμφανιστούν, όμως, χρησιμοποιούνται από τα πολιτικά υποκείμενα ως αναπόσπαστο τμήμα της συγκρουσιακής διαδικασίας. Στο σημείο αυτό ενεργοποιούνται και οι μηχανισμοί ενεργοποίησης και απενεργοποίησης ορίων.

Κάθε μέρα ερχόμαστε αντιμέτωποι με δεκάδες κοινωνικές οροθετήσεις. Γι-

νόμαστε μάρτυρες ή μετέχουμε σε όρια που διαχωρίζουν πωλητές από αγοραστές, φοιτητές από καθηγητές, ιδιοκτήτες από υπαλλήλους, ασθενείς από γιατρούς και νοσοκόμες. Οι οροθετήσεις αυτές αναδεικνύουν κοινωνικές σχέσεις που καθένας αναγνωρίζει και, αν χρειαστεί, μπορεί εύκολα να διαπραγματευτεί. Οι οροθετήσεις και οι κοινωνικές σχέσεις που τις τέμνουν ανακλύπουν ως αποτέλεσμα πέντε διαφορετικών μηχανισμών: *επαφή*, *επιβολή*, *δανεισμός*, *διάλογος* και *μετάθεση κινήτρων* λειτουργούν μεμονωμένα ή σε συνδυασμό:

Επαφή. Όταν μέλη δύο ξεχωριστών ή μόνο εμμέσως συνδεδεμένων δικτύων εισέλθουν στον ίδιο κοινωνικό χώρο και αρχίσουν να αλληλεπιδρούν, συνήθως δημιουργούν μια κοινωνική οριοθέτηση στο σημείο επαφής τους. Από την επαφή προκύπτουν νέες ιδιαίτερες σχέσεις που τέμνουν τα προϋπάρχοντα δίκτυα ένθεν και ένθεν του σημείου συνάντησης. Οι σκουρόχρωμοι Πορτορικανοί ή οι Δομινικανοί, ήταν Πορτορικανοί και Δομινικανοί στις χώρες καταγωγής τους. Όμως στη Νέα Υόρκη, το χρώμα του δέρματός τους γίνεται πιο σημαντικό μέσο οριοθέτησης από την εθνικότητά τους.

Επιβολή. Οι αρχές δημιουργούν όρια εκεί που προηγουμένως δεν υπήρχαν, διαχωρίζοντας, για παράδειγμα, υπηκόους από αλλοδαπούς, γαιοκτήμονες από άλλους χρήστες γης ή γνήσιους χριστιανούς από άπιστους ή ασεβείς. Η Σοβιετική Ένωση προέβη σε «πιστοποίηση μειονοτήτων» αποδίδοντάς τους κυρίαρχη θέση στο εσωτερικό των Δημοκρατιών όπου πλειοψηφούσαν, και περιορίζοντας τις μη πιστοποιημένες μειονότητες στις Δημοκρατίες αυτές σε θέση ασημαντότητας.

Δανεισμός. Όσοι δημιουργούν μια νέα οργάνωση αναπαράγουν διαχωρισμούς που είναι ήδη ορατοί σε άλλες οργανώσεις της ίδιας γενικής τάξης, εγκαθιδρύοντας, π.χ., έναν διαχωρισμό μεταξύ ωρομισθίων εργατών και υπαλλήλων. Στην Τσιάπας κατοικεί μια πλειάδα ιθαγενών ομάδων, πολλές με δική τους γλώσσα και διαφορετικούς τόπους διαμονής (Hellman, 1999). Όταν όμως ξέσπασε η εξέγερση των Ζαπατίστας, οι διεκδικητές είχαν σημαντικό κίνητρο για να δανειστούν το ευρύτερο όριο «ιθαγενής» για χρήση σε ολόκληρο το κοινωνικό φάσμα.

Διάλογος. Ο διάλογος έχει πολλές άλλες επιδράσεις, όμως γίνεται μηχανισμός παραγωγής ορίων όταν οι συνδιαλεγόμενοι, στο πλαίσιο της συνήθους επαφής τους, σταδιακά, μεταβάλλουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Το βαθύ και τελικά θανάσιμο όριο μεταξύ Χούτου και Τούτοι στη Ρουάντα

προέκυψε στο πλαίσιο μακροχρόνιων επαφών στο εσωτερικό ενός πληθυσμού με κοινή γλώσσα και κουλτούρα, όταν ένα τμήμα αποτέλεσε τους καλλιεργητές (Χούτου) ενώ οι άλλοι έγιναν βοσκοί (Τούτοι). Γερμανοί και Βέλγοι αποικιοκράτες *επέβαλλαν* στη συνέχεια το όριο, αναβαθμίζοντας τη μειονότητα των Τούτοι σε ευνοούμενη ομάδα της αποικιακής διοίκησης (Prunier, 1995).

Μετάθεση κινήτρων. Όσοι μετέχουν σε διαδικασίες οριοθέτησης γίνονται αποδέκτες αμοιβών ή ποινών οι οποίες επηρεάζουν τόσο τις εσωτερικές όσο και τις εξωτερικές τους σχέσεις –π.χ. όταν οι αρχές ανακοινώνουν ότι όποιος αυτομολήσει θα υποστεί φυλάκιση, εξορία ή θάνατο. Το κίνημα υπέρ της αποκλειστικής χρήσης των αγγλικών στις ΗΠΑ [English-Only movement] δημιούργησε κίνητρα για τη χρήση των αγγλικών και αντικίνητρα για τη χρήση της γλώσσας καταγωγής.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο συνδυασμός ενός διαχωριστικού ορίου με σχέσεις στο εσωτερικό και το εξωτερικό του δημιουργεί πάντοτε κάποια κοινή αίσθηση της σημασίας του ένθεν και ένθεν των διαχωριστικών. Εργοδότες και εργαζόμενοι μπορεί να μην ταυτίζονται στον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν τη σημασία του μεταξύ τους ορίου, όμως αμφότεροι αποδέχονται την ύπαρξη και τη σπουδαιότητά του.

Η κοινωτική ταυτότητα δημιουργείται με την ενεργοποίηση αυτού του συνδυασμού διαχωριστικού ορίου, σχέσεων και της ερμηνείας τους. Ανεξαρτήτως σημείου θέασης, εντός ή εκτός του διαχωριστικού ορίου, παρέχει πολλαπλές και διαφορετικές απαντήσεις στα ερωτήματα «Ποιος είμαι/είμαστε;» «Ποιος είσαι/είναι;». Οι πολιτικές ταυτότητες που μας αφορούν περιλαμβάνουν πάντοτε πληθυντικούς.

Οι ταυτότητες επικεντρώνονται στα όρια που διαχωρίζουν εμάς από αυτούς. Ένθεν και ένθεν της διαχωριστικής, οι άνθρωποι διατηρούν σχέσεις μεταξύ τους: σχέσεις στο εσωτερικό του x και σχέσεις στο εσωτερικό του y . Διαμορφώνουν επίσης σχέσεις που τέμνουν το διαχωριστικό όριο: σχέσεις που συνδέουν το x και το y . Διαμορφώνουν, τέλος, συλλογικές ερμηνείες για τη φύση του διαχωριστικού ορίου, για τις σχέσεις εντός του x και τις σχέσεις εντός του y . Οι ερμηνείες αυτές συνήθως διαφέρουν ανάλογα με την πλευρά, αλλά αλληλοεπηρεάζονται. Διαχωριστικά όρια, σχέσεις διαμέσου των ορίων, σχέσεις στο εσωτερικό των ορίων και κοινές ερμηνείες συγκροτούν, συνδυαστικά, τις συλλογικές ταυτότητες. Αλλαγές σε οποιοδήποτε στοιχείο, ανεξαρτήτως του τρόπου με τον οποίο επέρχονται, επηρεάζουν ό-

λα τα άλλα. Η ύπαρξη συλλογικών ταυτοτήτων επηρεάζει και τις ατομικές εμπειρίες, παρέχοντας ερμηνευτικά πρότυπα για τον διαχωρισμό, π.χ., ημών των πολέμιων της δουλοκτησίας από τους δουλοκτύτες αντιπάλους, των ιθαγενών από τους λευκούς, των Αρμενίων του Καραμπάχ από τους υπερόπτες Αζέρους του Καραμπάχ.

Οι ταυτότητες έχουν συνεπώς τέσσερα συστατικά στοιχεία: (1) διαχωριστικά όρια που ξεχωρίζουν εμένα/εμάς από εσένα/αυτούς· (2) σχέσεις στο εσωτερικό των ορίων· (3) σχέσεις *διαμέσου* των ορίων· και (4) κοινούς τρόπους με τους οποίους όρια και σχέσεις γίνονται αντιληπτά. Μέσα από την ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης, οι Αρμένιοι και οι Αζέροι του Καραμπάχ είχαν διατηρήσει ιδιαίτερες καθημερινές ταυτότητες, παρότι κάποτε ζούσαν και δούλευαν μαζί και παντρεύονταν μεταξύ τους. Όταν η ΕΣΣΔ άρχισε να καταρρέει, όμως, οι συναρμοσμένες ταυτότητες πολιτικοποιήθηκαν. Το μεταξύ τους διαχωριστικό όριο έγινε πιο έντονο στη δημόσια συνείδηση και, κατά συνέπεια, στην καθημερινή ζωή. Μέχρι το 1992, οι Αρμένιοι και Αζέροι του Καραμπάχ είχαν αναπτύξει εκτενείς εσωτερικές σχέσεις, έντονες μεταξύ τους συγκρούσεις και αντιτιθέμενες αφηγήσεις αναφορικά με την ιστορία της περιοχής τους και τα κυριαρχικά δικαιώματα που η ιστορία αυτή συνεπαγόταν.

Οι ταυτότητες έγιναν *πολιτικές* τη στιγμή που ενεπλάκησαν κυβερνήσεις. Στο Καραμπάχ οι κυβερνήσεις της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν παρείχαν στήριξη σε όσους θεωρούσαν συμπατριώτες τους και αντιπαρατέθηκαν στα αντιτιθέμενα αιτήματα. Με τον τρόπο αυτό χειραγώγησαν τις επιτρεπτές απαντήσεις στα ερωτήματα «Ποιοι είμαστε;», «Ποιοι είναι;».

Παρόμοια ζητήματα δεν ανακύπτουν μόνο στις απομακρυσμένες γωνιές της τώως Σοβιετικής Ένωσης. Μετά τις επιθέσεις της Αλ Κάιντα τον Σεπτέμβριο του 2001, οι ταυτότητες των Αμερικανών ως πατριωτών ή ταραξιών πολιτικοποιήθηκαν περισσότερο από ποτέ καθώς η κυβέρνηση αναμείχθηκε ενεργά στον προσδιορισμό του διαχωριστικού ορίου «εμείς-αυτοί», μεταξύ πατριωτών από τη μία και τρομοκρατών και συνοδοιπόρων από την άλλη. Η κυβέρνηση ενεργοποίησε ένα διαχωριστικό όριο που ήδη υπήρχε, όμως τώρα είχε γίνει περισσότερο έντονο. Οι Ευρωπαίοι χειρίζονται παρόμοια διλήμματα όχι μόνο έχοντας να αποφασίσουν αν θα συμμαχήσουν ή όχι με τη στρατιωτική πολιτική των ΗΠΑ, αλλά επίσης για το αν οι Τούρκοι είναι ή όχι Ευρωπαίοι και για το εάν οι μουσουλμάνοι βρίσκονται εντός ή εκτός του διαχωριστικού ορίου «εμείς-αυτοί». Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας και η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενεργοποίησαν νέα διαχωριστικά όρια και απενεργοποίησαν άλλα.

Τα διαχωριστικά όρια μεταβάλλονται και νέα όρια ανακύπτουν ως αποτέλεσμα επαφής, επιβολής, δανεισμού, διαλόγου και μετάθεσης κινήτρων. Το μεγαλύτερο κομμάτι της συγκρουσιακής πολιτικής όμως δεν δημιουργεί ούτε ενεργοποιεί νέα διαχωριστικά όρια –ενεργοποιεί ή απενεργοποιεί ήδη υφιστάμενα. Ο μηχανισμός της *ενεργοποίησης διαχωριστικών ορίων*, όπου ένα υφιστάμενο όριο γίνεται δεσπόζον σημείο αναφοράς στις διεκδικητικές δράσεις, είναι πανταχού παρών στην πολιτική των συλλογικών ταυτοτήτων.

Διαχωριστικά όρια ανάμεσα σε κοινωνικές τάξεις, εθνοτικές ομάδες, θρησκευτικές πεποιθήσεις και άλλες κατηγορίες υπάρχουν ήδη και στη βάση τους οργανώνεται μεγάλο τμήμα της καθημερινής κοινωνικής ζωής. Όμως οι κοινωνικές συγκρούσεις ενεργοποιούν ένα από αυτά τα διαχωριστικά όρια ενώ απενεργοποιούν τα άλλα που θα μπορούσαν να καταστούν συναφή. Αυτή η ενεργοποίηση φέρνει στην επιφάνεια τη διαπλοκή ενός ειδικού ζεύγους ταυτοτήτων. Οι εθνοτικές διαμάχες δεν φέρνουν αντιμετώπους ανθρώπους που έχουν μόνο εθνοτικές ταυτότητες. Αντιθέτως διαφορές φύλου, τόπου κατοικίας, κοινωνικής τάξης ή απασχόλησης κατά κανόνα υποχωρούν καθώς ξεσπά η διαμάχη μεταξύ εθνότητας x και εθνότητας y . Η ενεργοποίηση διαχωριστικών ορίων προκαλεί κατά κανόνα και σύγκρουση ταυτοτήτων, όπως εικονογραφεί το παρακάτω επεισόδιο.

8. ΟΙ ΑΣΤΕΓΟΙ ΤΗΣ ΓΑΖΑΣ

Το 2004 ο ισραηλινός πρωθυπουργός Αριέλ Σαρόν, εμπνευστής του σχεδίου εγκατάστασης ισραηλινών εποίκων εν μέσω αραβικών πληθυσμών κατά τη δεκαετία του 1980, ανακοίνωσε την απομάκρυνση 7-8 χιλιάδων εποίκων από τους ισραηλινικούς θύλακες της Λωρίδας της Γάζας, τόπου κατοικίας άνω των 1,3 εκατομμυρίων Παλαιστίνιων. Οι θιγόμενοι ισραηλινοί πολίτες απάντησαν στην κίνηση Σαρόν με ευρύ φάσμα δράσεων από το κινηματικό ρεπερτόριο. Όντας διαλείποντα πολιτικά υποκείμενα είχαν συχνές επαφές τόσο με θεσμοθετημένα συμφέροντα όσο και με ομάδες ακτιβιστών ένθεν και ένθεν του διαχωριστικού ορίου Ισραήλ-Παλαιστίνης. Οι διαφορές που είχαν με τους παλαιστίνιους γείτονές τους ήταν βαθιές και ασυμφιλίωτες, ενώ οι σχέσεις τους με τους άλλους Ισραηλινούς ήταν ασαφείς. Οι περισσότεροι είχαν μετοικήσει στη Γάζα ακριβώς για να υπογραμμίσουν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους ως θρησκευόμενοι σιωνιστές και τη διαφορά τους από τον υπόλοιπο, εκκοσμηκευμένο ισραηλινό πληθυσμό. Ο «έποικος της Γάζας» αναδεί-

χθηκε έτσι σε ιδιαίτερη ταυτότητα, με διαχωριστικά όρια απέναντι στους Παλαιστίνιους της Γάζας, τους εκκοσμικευμένους Ισραηλίτες, αλλά, στην πορεία, και το ίδιο το κράτος του Ισραήλ. Καθώς διαμαρτύρονταν για την απομάκρυνσή τους, αυτά τα προσδιοριστικά όρια ταυτότητας εμπεδώθηκαν και σκληρύνθηκαν.

Πώς όμως ενεργοποιήθηκε το διαχωριστικό όριο έποικοι/κράτος; Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Σαρόν αποφάσισε την έξοδο των εποίκων το 2004, υπό το βάρος της εντεινόμενης διεθνούς κατακραυγής και του καταστροφικού οικονομικού και στρατιωτικού κόστους που συνεπαγόταν η διατήρηση των οικισμών. Ο Πίνακας 1 συνοψίζει την ιστορία του εποίκισμού και της αποχώρησης των εβραϊκών πληθυσμών μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2005, όταν η παλαιστινιακή αρχή εγκαταστάθηκε στη Λωρίδα της Γάζας.

Το Ισραήλ είχε κερδίσει τον έλεγχο της περιοχής από την Αίγυπτο στον Πόλεμο των Έξι Ημερών, το 1967, και την εποίκισε με –ως επί το πλείστον– οικογένειες θρησκοϋμένων εθνικιστών. Επιζητώντας φτηνή, επιδοτούμενη κατοικία αλλά και τη θρησκευτική απολύτρωση, οι περισσότεροι έποικοι ήταν γαιοκτήμονες που πήραν στη δούλεψή τους παλαιστίνιους εργάτες για την παραγωγή κηπευτικών με στόχο τις αγορές των μεσογειακών ακτών. Οι ισραηλινές αρχές περιέφραξαν με συρματοπλέγμα τους πλούσιους αυτούς θύλακες παρέχοντας παράλληλα προστασία από τον αραβικό πληθυσμό με σημαντική στρατιωτική παρουσία. Κατά καιρούς, βίαιες παλαιστινιακές ομάδες, τόσο εκκοσμικευμένοι μαρξιστές όσο και ισλαμιστές όπως της Χαμάς και της ισλαμικής Τζιχάντ, εκτόξευαν βόμβες και όλμους εναντίον των εβραϊκών οικισμών, πρακτική που οδηγούσε σε αντεκδικήσεις από την πλευρά των ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων. Οι μαχητές αυτοί χρησιμοποιούσαν ακόμη το νότιο σύνορο της Λωρίδας για να μεταφέρουν όπλα και πυρομαχικά διαμέσου της Αιγύπτου.

Με την έλευση του νέου αιώνα, οι οικισμοί της Γάζας είχαν πλέον μετατραπεί σε ανοιχτή πληγή για την ισραηλινή ηγεσία και τις σχέσεις της με την Αίγυπτο και τους Παλαιστίνιους. Η κυβέρνηση Σαρόν διατηρούσε ιδιαίτερα στενές σχέσεις με τους εποίκους. Όμως υφιστάμενη τις επιπτώσεις του κόστους που είχε η διατήρηση των οικισμών, ανήμπορη να αποτρέψει τις παλαιστινιακές επιθέσεις και θέλοντας να προλάβει δυτικές πιέσεις για παραχώρηση γης στη Δυτική Όχθη, αποφάσισε να υποχωρήσει. Καθώς οι σχέσεις με την αδύναμη και διασπασμένη παλαιστινιακή αρχή πάγωσαν και η προσδοκία για μια γενική συμφωνία υποχώρησε, η απομάκρυνση ενός μικρού αριθμού εβραϊκών οικογενειών από τη Γάζα που κόχλαζε φαινόταν ένας εύ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συνοπτικό χρονολόγιο της εκκένωσης της Γάζας

- 1947: Ο ΟΗΕ ψηφίζει υπέρ της ύπαρξης δύο κρατών, ενός αραβικού και ενός εβραϊκού, το οποίο δεν περιλαμβάνει τη Λωρίδα της Γάζας.
- 1948: Ίδρυση του κράτους του Ισραήλ. Ξεσπούν εχθροπραξίες ανάμεσα σε αιγυπτιακές και ισραηλινές δυνάμεις. Χιλιάδες Παλαιστίνιοι εγκαταλείπουν τις περιοχές τους και εγκαθίστανται στη Λωρίδα της Γάζας, της οποίας ο πληθυσμός υπερτριπλασιάζεται.
- 1949: Με την υπογραφή της εκεχειρίας, η περιοχή της Γάζας περιέρχεται υπό αιγυπτιακή διοίκηση. Η Αίγυπτος ανακηρύσσει τη Λωρίδα περιοχή επίσημα προοριζόμενη για τους Παλαιστίνιους. Στους κατοίκους της δεν δίδεται αιγυπτιακή υπηκοότητα.
- 1967: Το Ισραήλ καταλαμβάνει τη Γάζα στον Πόλεμο των Έξι Ημερών. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ ψηφίζει την πρόταση 242, που ζητά την αποχώρηση των ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων από τις περιοχές που καταλήφθηκαν στον πόλεμο, με αντάλλαγμα το τέλος της αραβοϊσραηλινής διένεξης.
- 1970: Η εβραϊκή κοινότητα Kfar Darom, στη Λωρίδα, που είχε εκκενωθεί το 1948, επανιδρύεται ως παραστρατιωτικό ορμητήριο.
- 1987: Ξεσπά η πρώτη Ιντιφάντα στην πόλη της Γάζας. Ιδρύεται η Χαμάς στη Γάζα.
- 1993: Υπογράφονται οι Συμφωνίες του Όσλο μεταξύ Ισραήλ και ΟΑΠ. Ανακηρύσσεται το τέλος της Ιντιφάντα. Δημιουργία της παλαιστινιακής αρχής.
- 1994: Η Χαμάς και ισλαμική Τζιχάντ αρχίζουν τις επιθέσεις αυτοκτονίας. Σύμφωνα με τη Συμφωνία Γάζας-Ιεριχούς, οι ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις εγκαταλείπουν τη Γάζα και την Ιεριχώ και παραχωρούν τη διοίκησή τους στην παλαιστινιακή αρχή. Οι ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις εγκαταλείπουν το μεγαλύτερο τμήμα της Λωρίδας που κατοικείται από Παλαιστίνιους. Το Ισραήλ διατηρεί τον έλεγχο των οικισμών, των συνόρων και άλλων στρατηγικών σημείων.
- 1995: Το Ισραήλ περιφράσσει τη Λωρίδα με συρματοπλέγμα. Το Ισραήλ και η παλαιστινιακή αρχή υπογράφουν την ενδιάμεση συμφωνία για τη Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας. Ο πρωθυπουργός Γιτζάκ Ράμπιν δολοφονείται στο Τελ Αβίβ.
- 2000: Αποτυχία της συνόδου του Καμπ Ντέιβιντ· ξεσπά η δεύτερη Ιντιφάντα και οι οικισμοί της Γάζας γίνονται στόχοι συνεχών επιθέσεων. Αντιδρώντας στις παλαιστινιακές επιθέσεις, οι ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις καταλαμβάνουν και πάλι τμήματα της Λωρίδας.
- 2004: Ο πρωθυπουργός Αριέλ Σαρόν παρουσιάζει σχέδιο απομάκρυνσης των ισραηλινών δυνάμεων από τη Γάζα και το βόρειο τμήμα της Δυτικής Όχθης.
- 2005: Ξεσπά πανεθνική εκστρατεία κατά της απομάκρυνσης από τους εποίκους και τους συμμάχους τους. Η Κνεσέτ επικυρώνει το σχέδιο απομάκρυνσης. Η κυβέρνηση ορίζει την 15η Αυγούστου ημέρα έναρξης της απομάκρυνσης. Αρχές Αυγούστου: ο υπουργός οικονομικών Νετανιάχου παραπέμπεται από την κυβέρνηση. Μαχητές έποικοι από τη Δυτική Όχθη παραιτούνται στους οικισμούς. 15 Αυγούστου: άοπλοι στρατιώτες και ισραηλινή αστυνομία επιδίδουν εντολές απομάκρυνσης στους εποίκους, οι περισσότεροι από τους οποίους εγκαταλείπουν την περιοχή ειρηνικά. Μια μειοψηφία αρνείται να α-

ποχωρήσει οικειοθελώς και μεταφέρεται χωρίς βία από τους στρατιώτες, πολλοί από τους οποίους δακρύζουν από συγκίνηση. Σε δύο οικισμούς, ομάδες εποίκων καταλαμβάνουν τη στέγη μιας συναγωγής και αρχίζουν να ρίχνουν νερό, λιπαντικά και οξέα στις μονάδες που βρίσκονται στο προαύλιο. 22 Αυγούστου: όλοι οι έποικοι και οι μαχητές απομακρύνονται και οι οικισμοί ισοπεδώνονται. Στις 12 Σεπτεμβρίου όλες οι ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις αποχωρούν, και οι δυνάμεις της παλαιστινιακής αρχής εισέρχονται στη Γάζα, την ώρα που οπαδοί της Χαμάς πανηγυρίζουν τη «νίκη» τους.

λογος τρόπος ώστε να επιδειχθεί πρόοδος σε σχέση με τους Παλαιστίνιους και να μειωθούν οι εντάσεις μεταξύ του Ισραήλ και των συμμάχων του.

Όμως η εκκένωση των εβραϊκών οικισμών στη Λωρίδα της Γάζας οδήγησε σε σοβαρή συγκρουσιακή πολιτική. Αξίζει να προσέξει κανείς τα σχόλια του αριστερού σχολιαστή Uri Avnery, χρόνιου επικριτή της ισραηλινής κατοχής:

Η παρούσα σύγκρουση είναι μια μορφή εμφυλίου πολέμου, ακόμα και αν –και πάλι σαν σε θαύμα– δεν χυθεί καθόλου αίμα. Οι Yesha [το κίνημα των εποίκων] είναι ένα επαναστατικό κίνημα. Ο πραγματικός τους στόχος είναι να ανατρέψουν το δημοκρατικό σύστημα και να επιβάλουν την κυριαρχία των ραβίνων τους. Όποιος έχει μελετήσει ιστορία των επαναστάσεων γνωρίζει πως ο ρόλος του στρατού είναι ο αποφασιστικός παράγοντας. Όσο ο στρατός βρίσκεται πίσω από το καθεστώς, η επανάσταση είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Μόνο αν ο στρατός αποδιοργανωθεί ή προσχωρήσει στις τάξεις των εξεγερμένων μπορεί να επικρατήσει η επανάσταση (<http://zope.gush-shalom.org/home/en/channels/avnery/1123967824>).

Στις πραγματολογικές της λεπτομέρειες, η εκστρατεία των εποίκων είχε λίγα κοινά σημεία με τα υποκείμενα, τις δράσεις και τους στόχους των κοινωνικών κινημάτων που έχουν απασχολήσει το μεγαλύτερο μέρος της αμερικανικής και ευρωπαϊκής έρευνας. Όμως εμπεριείχε πολλές όψεις της διαδικασίας συγκρότησης ταυτοτήτων που συναντήσαμε και αλλού. Κατά την αποχώρησή τους, οι έποικοι δεν κυμάτιζαν μόνο ισραηλινές σημαίες, αλλά μερικοί βιάζονταν έχοντας καρφισώσει στα ρούχα τους το κίτρινο άστρο του Δαβίδ, όπως τα θύματα των στρατοπέδων συγκέντρωσης καθ' οδόν προς τον θάνατο. Η κίνηση αυτή σκανδάλισε τους περισσότερους ισραηλινούς καθώς υπαινισσόταν έναν παραλληλισμό των ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων και των χιτλερικών SS. Στο πλαίσιο πράξεων ανυπακοής, η κίνηση αυτή ύψωσε ένα διαχωριστικό όριο ταυτότητας το οποίο είχε ήδη γίνει οδυνηρά κρίσιμο.

Αυτά τα άστρα του Δαβίδ δεν ήταν βέβαια απλώς διακοσμητικά. Επρόκει-

το ακριβώς για τελετουργικά που ήθελαν να τονίσουν το διαχωριστικό όριο ανάμεσα στην πλειοψηφία των ισραηλινών που υποστήριζαν την κίνηση Σαρρόν και την αποφασισμένη μειοψηφία που ήταν αντίθετη. Μέλη αυτής της μειοψηφίας παρεισέφρυσαν στη Γάζα από οικισμούς της Δυτικής Όχθης με στόχο να οργανώσουν αντίσταση. Άλλοι οργάνωσαν προσευχές στον Δυτικό Τοίχο του κατεστραμμένου εβραϊκού ναού της Ιερουσαλήμ. Οι εντεινόμενες οριοθετήσεις προκάλεσαν και τη συμμετοχή κανονικών ομάδων πίεσης και πολιτικών, όπως ο υπουργός οικονομικών Βενιαμίν Νετανιάχου, ο οποίος παραιτήθηκε με δραματικό τρόπο υποδηλώνοντας έτσι σαφώς την επιδίωξή του να αντικαταστήσει τον Σαρρόν ως ηγέτης του κόμματος Λικούντ. Ο ίδιος ο Σαρρόν παραιτήθηκε από το κόμμα στην ίδρυση του οποίου είχε πρωτοστατήσει και δημιούργησε ένα νέο κεντρώο κόμμα επιφέροντας έτσι μια κρίσιμη ανακατάταξη στην ισραηλινή πολιτική κονίστρα. Καθώς οι διαφορές των εποίκων με τον Σαρρόν εντάθηκαν, ενεργοποίησαν ένα νέο διαχωριστικό όριο μεταξύ θρησκευτικού και ρεαλιστικού σιωνισμού και πιθανώς μετρίασαν τον διαχωρισμό μεταξύ του Σαρρόν και παλαιών αριστερών αντιπάλων. Η εκκένωση της Λωρίδας της Γάζας οδήγησε στη ενεργοποίηση και απενεργοποίηση διαχωριστικών ορίων στο εσωτερικό της ισραηλινής κοινωνίας.

9. ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΛΗΣΕΙΣ

Δεν καταλήγουν βέβαια όλες οι μορφές συγκρουσιακής πολιτικής σε τόσο απότομες και ριζικές ανακατατάξεις ταυτοτήτων. Όμως οι πολιτικές ταυτότητες αποκτούν τη σημασία τους από τις συγκρουσιακές αλληλεπιδράσεις: απευθύνουμε αιτήματα προς εκείνους. Και εκείνοι συχνά απαντούν με αντι-αιτήματα: εμείς διεκδικούμε τα δικαιώματά μας, αλλά το κράτος απαντά πως δεν έχουμε δικαιώματα. Οι Αρμένιοι του Καραμπάχ υποστήριζαν ότι είχαν δικαιώματα πολιτικής αυτονομίας, μέχρι και απόσχισης από το αρμενικό κράτος. Όμως οι ηγέτες του Αζερμπαϊτζάν αντίτειναν ότι το Καραμπάχ και οι πληθυσμοί του ανήκαν σε ανεξάρτητη αζερική επικράτεια. Αργότερα ο αρμενικός στρατός παρείχε κάλυψη στο αίτημα καταλαμβάνοντας το τμήμα του Αζερμπαϊτζάν μεταξύ Αρμενίας και Καραμπάχ. Βρίσκεται εκεί μέχρι και σήμερα, σύμφωνα με τους όρους της εκεχειρίας του 1994, με αμφότερες τις χώρες να διεκδικούν τη συνοριακή λωρίδα και το Καραμπάχ. Στα σύνορα Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν, η συγκρουσιακή αλληλεπίδραση συνεχίζεται.

Τα συλλογικά αιτήματα μπορούν να καταταγούν σε τρεις κατηγορίες: ταυ-

τότητα, υπόσταση, πρόγραμμα. Επικλήσεις ταυτότητας αναγγέλλουν την ύπαρξη ενός δρώντος υποκειμένου. Αν και τα πολιτικά υποκείμενα συχνά υπογραμμίζουν μια μορφή επίκλησης εις βάρος των άλλων, λίγες είναι οι περιπτώσεις μιας «καθαρής» πολιτικής ταυτοτήτων, μιας αποκλειστικής *identity politics*. Το πρώτο που έκαναν οι Ζαπατίστας ήταν να κερδίσουν τη διεθνή προσοχή επικαλούμενοι απλά και μόνο την ύπαρξή τους. Με την εκτενή διακήρυξη που απηύθυναν την πρωτοχρονιά του 1994, στην πραγματικότητα έλεγαν: «Προσέξτε μας διότι είμαστε ένα νέο δρων υποκείμενο, είμαστε αποφασισμένοι για δράση και το διαχωριστικό όριο μεταξύ σε μας και εσάς έχει σημασία».

Οι επικλήσεις *υπόστασης* διατείνονται ότι το υποκείμενο ανήκει σε μια συγκροτημένη κατηγορία εντός του καθεστώτος και, κατά συνέπεια, δικαιούται της υπόληψης που και τα άλλα μέλη αυτής της κατηγορίας απολαμβάνουν. Οι Ζαπατίστας έθεσαν μια σειρά ζητημάτων υπόστασης, όμως το πιο βασικό ήταν γνήσια εκπροσώπηση των ιθαγενών πληθυσμών της Τσιάπας. (Αργότερα ορισμένοι ιθαγενείς ηγέτες στην Τσιάπας το αμφισβήτησαν.) Επιπλέον, υπογράμμισαν την υπόστασή τους αρνούμενοι ότι ήταν «διακινητές ναρκωτικών, ναρκο-αντάρτες, ληστές ή οποιονδήποτε άλλο χαρακτηρισμό ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν οι εχθροί μας».

Οι *προγραμματικές* επικλήσεις απευθύνουν έκκληση στους αποδέκτες τους να δράσουν κατά συγκεκριμένους τρόπους. Οι Ζαπατίστας ζητούσαν από τη μεξικανική κυβέρνηση όχι μόνο να αναγνωρίσει την ταυτότητα και την υπόστασή τους ως γνήσιων αντιπροσώπων των ιθαγενών πληθυσμών αλλά και να αλλάξει την πολιτική της προς τους πληθυσμούς αυτούς –προστατεύοντας τη γη τους και προασπίζοντάς τους από άπληστους παρείσακτους. Σε άλλες μορφές συγκρουσιακής πολιτικής τα προγράμματα καλύπτουν εξαιρετικά ευρύ φάσμα αιτημάτων, για παράδειγμα:

1. ανατρέψτε την κυβέρνηση
2. υποστηρίξτε τον υποψήφιό μας στις δημοτικές εκλογές
3. εμποδίστε την κατασκευή του δρόμου που κόβει τη γειτονιά μας στα δύο
4. δώστε στους συμπολίτες μας που λιμοκτονούν τροφή
5. υποχρεώστε τα αφεντικά μας να μας χορηγούν αξιοπρεπείς μισθούς
6. εξολοθρεύστε τους εχθρούς μας.

Αιτήματα και αντι-αιτήματα δεν εκδηλώνονται βέβαια τυχαία. Οι κρατικές αρχές επιχειρούν να τα περιορίσουν με τέσσερις διαφορετικούς τρόπους. Εν πρώτοις, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, κανένα πολιτικό υποκείμενο δεν είναι

δυνατόν να προβεί σε αποτελεσματικές προγραμματικές επικλήσεις αν δεν απολαμβάνει τουλάχιστον έναν βαθμό αναγνώρισης της ταυτότητας και της υπόστασής του (εκτός βέβαια αν δεν αποσκοπεί παρά στην τοποθέτηση βομβών). Σε κάθε καθεστωτικό διακανονισμό, τόσο οι αρχές, όσο και άλλα θεσμοθετημένα πολιτικά υποκείμενα ασκούν σημαντική επιρροή ως προς το ποιο νέο πολιτικό υποκείμενο θα βρεθεί σε θέση να διατυπώσει δημόσια αιτήματα. Για παράδειγμα, στο ξεκίνημα της κινητοποίησης οι μεξικανικές αρχές αρνήθηκαν ότι ο υποδιοικητής Μάρκος και οι οπαδοί του είχαν αναγνωρίσιμη ταυτότητα ή υπόσταση. Μόνο η υποστήριξη από άλλα ισχυρά υποκείμενα μέσα και έξω από το Μεξικό επέτρεψε στους Ζαπατίστας να εισέλθουν στη μεξικανική πολιτική κόνιστρα με τα ριζοσπαστικά προγραμματικά τους αιτήματα.

Δεύτερον, η ΔΠΕ επηρεάζει το ποια αιτήματα είναι δυνατά, καθορίζοντας αν και κατά πόσον θεσμοθετημένα πολιτικά υποκείμενα είναι ή όχι διαθέσιμα για συμμαχίες με νέα πολιτικά υποκείμενα όπως οι Ζαπατίστας. Αν σε ένα καθεστώς υπάρχουν πολλαπλά ανεξάρτητα κέντρα εξουσίας (κάτι που, υπό την έννοια αυτή, συνεπάγεται σχετικά ανοιχτή ΔΠΕ), οι πιθανότητες αυξάνουν ότι τουλάχιστον κάποιο κέντρο εξουσίας θα παράσχει υποστήριξη και επικύρωση σε επικλήσεις ταυτότητας, υπόστασης ή προγράμματος. Αν οι πολιτικές ομαδοποιήσεις μεταβάλλονται ταχέως, οι διεκδικητές έχουν περισσότερες πιθανότητες να συμμετέχουν σε συνασπισμούς και να αποφύγουν την καταστολή.

Τρίτον, κάθε καθεστώς διαχωρίζει τις διεκδικητικές συμπεριφορές που του είναι γνωστές σε ενδεικνυόμενες, ανεκτές και απαγορευμένες, και τα διεκδικητικά υποκείμενα σε νόμιμα, ενδιάμεσα (ημι-νόμιμα) και έκνομα. Οι κυβερνήσεις προσπαθούν να επιβάλλουν τις ενδεικνυόμενες συμπεριφορές, να διευκολύνουν ή τουλάχιστον να μην παρεμποδίσουν τις ανεκτές και καταστέλλουν τις απαγορευμένες. Η ενθουλακωμένη συγκρουσιακότητα ανακύπτει εντός των ορίων που προσδιορίζονται από τις ενδεικνυόμενες και τις ανεκτές συμπεριφορές. Η υπερβατική συγκρουσιακότητα ξεπερνά αυτά τα θεσμικά όρια προς απαγορευμένες και άγνωστες περιοχές. Όπως και το μεξικανικό, έτσι και όλα σχεδόν τα κράτη μέσης και υψηλής δυνατότητας απαγορεύουν τη δημιουργία υποκειμένων με αυτόνομη στρατιωτική ισχύ ανάρτικων ομάδων, πολιτοφυλακών κλπ. Στα περισσότερα καθεστώτα, τις περισσότερες φορές οποιαδήποτε ομάδα αποφασίζει να διατυπώσει ανεξάρτητα αιτήματα με την ισχύ των όπλων, γρήγορα βρίσκεται αντιμέτωπη με σκληρή καταστολή. Από την άλλη, οι κρατικές αρχές επιδιώκουν να κατευθύνουν τα

αιτήματα που αναδύονται προς το άκρο των ενδεικνυόμενων συμπεριφορών του διεκδικητικού συνεχούς. Οποιαδήποτε κυβέρνηση κινητοποιεί πολίτες για πατριωτικές επετείους, για παράδειγμα, αναλαμβάνει ένα ρίσκο διασάλεψης της τάξης, με ενδεχόμενη προβολή προκλητικών συνθημάτων ή και επίθεσης εναντίον της πολιτικής ηγεσίας. Καθώς τα καθεστώτα διαφέρουν σημαντικά ως προς το ποιες μορφές διεκδικήσεων ανέχονται και ποιες απαγορεύουν, η συστηματική διύλιση των αιτημάτων είναι κάτι που συμβαίνει διαρκώς.

Τέταρτον, από κάτω προς τα πάνω, το διαθέσιμο διεκδικητικό ρεπερτόριο θέτει σοβαρούς περιορισμούς στα είδη αιτημάτων που οι πολίτες μπορούν να προβάλλουν προς τις αρχές. Κανείς δεν γνώριζε πώς να οργανώσει μια διαδήλωση προτού τα κοινωνικά κινήματα γίνουν η κύρια μορφή συγκρουσιακής πολιτικής –ακριβώς όπως και κανείς δεν γνώριζε πώς μοιάζει ένα σωματείο κατά της δουλοκτησίας προτού ο Clarkson ιδρύσει το πρώτο. Στις μέρες μας η τεχνολογία των ΜΜΕ έχει μετατρέψει τις διαδηλώσεις σε γνώριμη εικόνα σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφηνλίου. Από την άλλη, οι αποστολές αυτοκτονίας ανήκουν στο ρεπερτόριο εξαιρετικά μικρών τρομοκρατικών κύκλων σε ελάχιστες περιοχές του πλανήτη. Όπως και η διαδήλωση, έτσι και οι αποστολές αυτοκτονίας, όμως, προϋποθέτουν συλλογική γνώση πολύπλοκων σχέσεων και επαναλαμβανόμενων πρακτικών. Το ίδιο ισχύει και για άλλες πρακτικές και ρεπερτόρια, συμπεριλαμβανομένων ακόμη και των απαγωγών, των βομβιστικών επιθέσεων και του αντάρτικου έτσι όπως γίνεται σήμερα στην Τσετσενία και την Κολομβία. Όσοι μετέχουν στην εκεί συγκρουσιακή πολιτική προτιμούν αυτές τις πρακτικές και όχι –τουλάχιστον όχι ακόμη– τις διαδηλώσεις και τις αποστολές αυτοκτονίας. Τα συγκρουσιακά ρεπερτόρια αποκλείουν τις περισσότερες μορφές δράσης που, τεχνικά μιλώντας, θα ήταν δυνατόν να αναληφθούν στα αντίστοιχα περιβάλλοντα. Η συγκρουσιακή σχέση λαμβάνει χώρα μέσα στο πλαίσιο που διαμορφώνεται από τη ΔΠΕ, τους κρατικούς ελέγχους και τα διαθέσιμα ρεπερτόρια.

10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από το κίνημα κατά της δουλοκτησίας που ίδρυσε ο Clarkson τη δεκαετία του 1780, τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την καμπάνια των Ζαπατίστας στη δεκαετία του 1990, μέχρι το κίνημα των εποίκων της Γάζας το 2005, διακρίνουμε ένα φάσμα επεισοδίων συγκρότησης, ενεργοποίησης και

επεξεργασίας ταυτοτήτων. Από τις ιστορίες στις οποίες αναφερθήκαμε αποκομίζουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα:

Πρώτον, κοιτάζοντας τις ιστορίες μας μέσα στον χρόνο, διακρίνουμε μια βελτίωση στην ευκολία με την οποία αναδύονται νέες πολιτικές ταυτότητες. Εκεί που ο Clarkson και οι συνεργάτες του ήταν υποχρεωμένοι να εργαστούν για χρόνια προκειμένου να αναδείξουν την ταυτότητα του «ακτιβιστή κατά της δουλοκτησίας», οι μαχητές των Ζαπατίστας, οι οπαδοί των αποσχίσεων στις μετασοβιετικές δημοκρατίες και οι εβραίοι έποικοι ήταν σε θέση να κινητοποιήσουν σχετικά γρήγορα τα σύμβολα της ιθαγενούς ταυτότητας, της καυκάσιας εθνοτικής ταυτότητας και της ταυτότητας των επιζώντων του εβραϊκού Ολοκαυτώματος.

Δεύτερον, και οι τέσσερις ιστορίες που παρακολουθήσαμε δείχνουν ότι η επισταμένη διερεύνηση των ταυτοτήτων όχι μόνο δεν αντιτίθεται στη διερεύνηση «δομών», αλλά αποτελεί συστατικό της στοιχείο. Οι δομές πολιτικών ευκαιριών και απειλών και ενδυναμώνουν και περιορίζουν την εξεργασία συγκρότησης ταυτοτήτων. Εστιαζόμενοι στις διαδικασίες συγκρότησης, ενεργοποίησης και διαχείρισης των πολιτικών ταυτοτήτων συνδέουμε δομή και κουλτούρα.

Τρίτον, η πολιτική των ταυτοτήτων έχει και εσωτερική και σχεσιακή διάσταση. Κάθε πρόταση που ξεκινά με το «Μιλώντας με την ιδιότητά μου ως...» είναι ταυτόχρονα σχολιασμός ενός υφιστάμενου, επιδιωκόμενου ή επαπειλούμενου διαχωριστικού ορίου.

Τέτατον, αν θέλουμε να εντάξουμε τη μελέτη των ταυτοτήτων στη μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής, θα πρέπει να τις εξετάσουμε σε σχέση με τα πολιτικά καθεστώτα, τις δομές ευκαιριών και τις σχέσεις τους με άλλα υποκείμενα στο εσωτερικό αυτών των καθεστώτων.

Είναι σαφές ότι απαιτείται ακόμα πολλή δουλειά πάνω στο πώς λειτουργούν οι ταυτότητες.

Μετάφραση: Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- BEISSINGER, M.R. (2002), *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge University Press, Cambridge.
- BILLIG, M. (1995), «Rhetorical Psychology, Ideological Thinking, and Imagining Nationhood», στο H. Johnston - B. Klandermans (επιμ.), *Social Movements and Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis/St. Paul.
- HELLMAN, J. (1999), «Real and Virtual Chiapas: Magic Realism and the Left», στο L. Panitch - C. Leys (επιμ.), *Socialist Register 2000: Necessary and Unnecessary Utopias*, Merlin Press, Λονδίνο.
- HOCHSCHILD, A. (2005), *Bury the Chains: Prophets and Rebels in the Fight to Free an Empire's Slaves*, Houghton Mifflin, Βοστώνη.
- MCADAM, D. - TARROW, S. - TILLY, C. (2001), *Dynamics of Contention*, Cambridge University Press, Cambridge.
- MCCARTHY, J.D. - ZALD, M.N. (1978), «Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory», *American Journal of Sociology*, τχ. 82, σ. 1212-1241.
- MELUCCI, A. (1995), «The Process of Collective Identity», στο H. Johnston - Bert Klandermans (επιμ.), *Social Movements and Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis/St. Paul.
- OLESEN, T. (2005), *International Zapatismo: The Construction of Solidarity in the Age of Globalization*, ZED Books, Λονδίνο.
- PRUNIER, G. (1995), *The Rwanda Crisis. History of a Genocide*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη.
- SCHNAPPER, D. (1994), *La communauté des citoyens: Sur l'idée moderne de nation*, Gallimard, Παρίσι.
- SWIDLER, A. (1995), «Cultural Power and Social Movements», στο H. Johnston - Bert Klandermans (επιμ.), *Social Movements and Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis/St. Paul.
- TARROW, S. (2005), *The New Transnational Activism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- TILLY, C. - TARROW, S. (2006), *Contentious Politics*, Paradigm Press, Boulder CO.
- WALZER, M. (1992), «The New Tribalism: Notes on a Difficult Problem», *Dissent*, τχ. 39, σ. 164-171.